

BARBARA MISZEWSKA

Informacyjna funkcja zachowanych średniowiecznych nazw ulic Krakowa, Poznania i Wrocławia

Zarys treści: Ulice są jednym z ważnych elementów definiujących tożsamość miasta. Artykuł dotyczy odkrywania historii miasta, jego charakteru gospodarczego i społecznego na podstawie zachowanych od średniowiecza nazw ulic. Przedmiotem analizy są podobnej genezy i rangi miasta polskie: Kraków, Poznań i Wrocław w granicach lokalnych. Podkreślona jest waga zachowania starych nazw ulic i niebezpieczeństwo wprowadzania nazw nowych o zabarwieniu emocjonalnym bądź ideologicznym.

Słowa kluczowe: geografia miast, geografia kultury, miasto, semantyka nazw ulic

Wprowadzenie

Współczesne poznawanie miasta może odbywać się na wielu płaszczyznach. Jedną z nich jest rozszyfrowywanie jego historii, znaczenia, a także swoistego klimatu poprzez umiejętne odczytywanie różnorodnych znaków i symboli utrwalonych w jego tkance. Przy takim podejściu możemy traktować miasto jako księgę, której lektura jest możliwa dzięki znajomości języka, w jakim została ona napisana. Jednym z elementów tego języka są nazwy ulic. Element ten jest o tyle czytelny, o ile jest niezmienny, widoczny i utrwalony w przestrzeni miasta. Zmiana nazw ulic przerywa ciągłość semantyczną zapisu, zmienia jego język i w konsekwencji może być czynnikiem dezinformacyjnym.

Celem artykułu jest sprawdzenie, w jakim stopniu zostały zachowane nazwy ulic nadane im w średniowieczu i jakie treści z historii miasta są w nich zawarte. Przedmiotem analizy są trzy miasta: Kraków, Poznań i Wrocław – stolice ważnych historycznie dzielnic Polski, lokowane w XIII stuleciu i według tych samych magdeburskich wzorców. Badanie dotyczyło miast w granicach dawnych murów miejskich, sygnalizowanych na współczesnych planach linią Plant w Krakowie, fosą we Wrocławiu i odtworzonym na mapie zarysem nieistniejących murów w Poznaniu. W Krakowie w granicach tych znalazło się Stare Miasto, Okół i Wawel; we Wrocławiu Stare Miasto w granicach drugiej fosi bez Nowego Miasta (ufortyfikowanego dopiero w poł. XV wieku) oraz Ostrowa Tumskiego i Wyspy Piasek; w Poznaniu miasto lokacyjne, także bez Ostrowa Tumskiego. Cechą wspólną tych miast, poza rozplanowaniem, był duży udział w ich tworzeniu kolonistów niemieckich. Aspekt ten jest ważny, bo wiele z wytyczonych w średniowieczu ulic miało początkowo nazwy niemieckie, później łacińskie, niezależnie od ich polskich odpowiedników używanych przez ludność rodzimą (Supranowicz 1995). Dotyczy to głównie Wrocławia i Poznania, a w pewnym stopniu także Krakowa.

W oznaczaniu ulic wielką rolę odegrały zmiany polityczne, jakie następowały na ziemiach polskich na przestrzeni wieków. Wśród nich należy wymienić:

- oderwanie Śląska w XIV wieku od Korony Polskiej,
- rozbiory pod koniec XVIII wieku,
- odzyskanie niepodległości w 1918 roku,
- zmiany granic Polski po 1945 roku.

Wydarzenia te zdecydowały o dominacji w nazewnictwie ulic nazw w języku niemieckim (we Wrocławiu aż do 1945 roku, w Poznaniu do roku 1919). Ich repolonizacja nastąpiła dopiero po tych datach. Nie zawsze polegała ona na tłumaczeniu nazw wcześniejszych. Wprowadzanie nowych nazw ulic, często o odmiennej od stosowanej dotychczas formie, było nieprzemyślaną intruzją w ich dotychczasową ewolucyjnie kształtowaną semantykę. W prezentowanej analizie ulice zestawiono na podstawie aktualnych planów miast.

Podobna geneza wybranych do analizy miast, ich wysoka ranga w średniowiecznym systemie osadniczym i charakterystyczne dla tego typu miast elementy rozplanowania oraz nasycenie przestrzeni miasta ważnymi

w średniowieczu instytucjami i obiektami mogą sugerować występowanie podobnych typów nazw ulic. Dokonany przegląd ulic przetrwałych i wymienionych na przestrzeni dziejów miał na celu weryfikację tej hipotezy i ewentualne sprawdzenie, kiedy i dlaczego została przerwana ciągłość historyczna nazw.

Nadawanie ulicom nazw, choć znane od starożytności, w polskich miastach pojawiło się z pewnym opóźnieniem w stosunku do ich lokacji. W dokumentach są odnotowywane od początku XIV wieku (Handke 1970; Supranowicz 1995). Proces pojawiania się nazw wynikał nie tylko z konieczności łatwiejszej orientacji w mieście, ale był wynikiem swoistego osvajania jego przestrzeni. Przyпуска się, że pierwsze nazwy nie były rozumiane w takim sensie jak współcześnie. Nazwy ulic nie tylko oznaczały, ale i znały, stanowiąc w swej pierwszej formie określenie pospolite (Siciński 2000), np. „za kościołem”, „przy studni”, „pod dębem”. Z czasem utrwaliły się jako nazwy ulic: Kościelna, Studzienna, Dębowa.

Średniowieczne nazewnictwo było więc spontaniczne, proste i nie budziło wątpliwości, o jakie miejsce w mieście chodzi. Nie stosowano wtedy tabliczek z nazwami, bo ich odczytanie i tak dla wielu mieszkańców byłoby niemożliwe. Stosowane wtedy nazwy miały charakter wybitnie informacyjny. Informowały o:

1. Kierunku wylotowym z miasta, np. Wroniecka w Poznaniu, Sławkowska w Krakowie, Odrzańska we Wrocławiu.
2. Istnieniu ważnego obiektu znajdującego się przy ulicy, np. Szpitalna w Krakowie, Więzienna we Wrocławiu.
3. Funkcji miejsca wyrażonej najczęściej zawodami rzemieślników, np. występująca we wszystkich miastach ul. Szewska, albo rodzajem targu towarami, np. Sienna w Krakowie, Plac Solny we Wrocławiu.
4. Kulcie świętego, np. św. Anny w Krakowie, św. Wita we Wrocławiu.
5. Ważnej funkcyjnie osobie lub osobach zamieszkujących ulicę, np. Kanonicza w Krakowie, czy Woźna w Poznaniu (od mieszkającego tam kata).
6. Lokalnych cechach ulicy związanych z jej usytuowaniem, nawierzchnią, rozmiarami, przebiegiem, np. Wielka w Poznaniu i dawna Wałowa we Wrocławiu.
7. Obcych mieszkańców osiadłych w mieście, np. Ruska we Wrocławiu, Żydowska w Poznaniu.

8. Nazwach przyrodniczych: zwierząt, drzew, np. Gołębia w Poznaniu, Jodłowa we Wrocławiu (Miszewska 2004).

Wszystkie nazwy reprezentujące zestawione typy semantyczne są neutralne ideologicznie, czasami jedynie z widocznym emocjonalnym zabarwieniem, które najczęściej jest wyrazem swoistego poczucia humoru dawnych mieszkańców, jak np. dawny plac Cyckowy we Wrocławiu.

W czasach nam bliższych, obok przetrwałych od średniowiecza sposobów oznaczania ulic, zaczęto stosować nazwy nowego typu, niosące pewną zabarwioną ideologicznie treść. Pojawiły się więc ulice związane z ważnymi dla mieszkańców postaciami i wydarzeniami historycznymi. Nazwy takie zaczęto stosować dopiero w XIX wieku w związku z rozwojem przestrzennym miast poza dotychczasowe granice i zapotrzebowaniem na nowe oznaczenia. Nowe typy nazw są również nośnikami pewnych treści, informują mianowicie o stosunku lokalnej społeczności do ważnych postaci i wydarzeń historycznych, a także wyrazem wyznawanych wartości i panującej ideologii (Siciński 2000). W krajach o wadliwej demokracji nazwy ulic są niekiedy wyrazem obowiązującej doktryny politycznej. W wypadku zmiany doktryny i one ulegają zmianie. Są więc znacznie mniej trwałe od nazw stosowanych w średniowieczu. Jest poważnym błędem wprowadzanie takich nazw w organizm miasta lokacyjnego i wypieranie w ten sposób nazw o wielowiekowej tradycji. Intruzja takich nazw przerywa ciągłość semantyczną całego średniowiecznego obszaru. Niestety we wszystkich badanych miastach takie przypadki mają miejsce.

Charakterystyka typologiczna nazw ulic

Mimo wielu genetycznych i funkcjonalnych podobieństw tych niegdyś i obecnie ważnych miast występują też cechy, które je różnią. Pierwszą z nich jest czytelność zarysu średniowiecznego miasta. Jest on bardzo dobrze identyfikowany na planie Krakowa dzięki Plantom powstałym w miejscu dawnych fortyfikacji (ryc. 1), a także we Wrocławiu dzięki zachowanej fosie (ryc. 3), a mniej czytelny w Poznaniu na skutek rozebrania pod koniec XVIII wieku przez władze pruskie murów (ryc. 2). Drugą istotną z punktu widzenia potrzeb

Ryc. 1. Typy nazw ulic zachowanych od średniowiecza w Krakowie
 Źródło: opracowanie S. Książek na podstawie Planu Krakowa, Compass 2013.

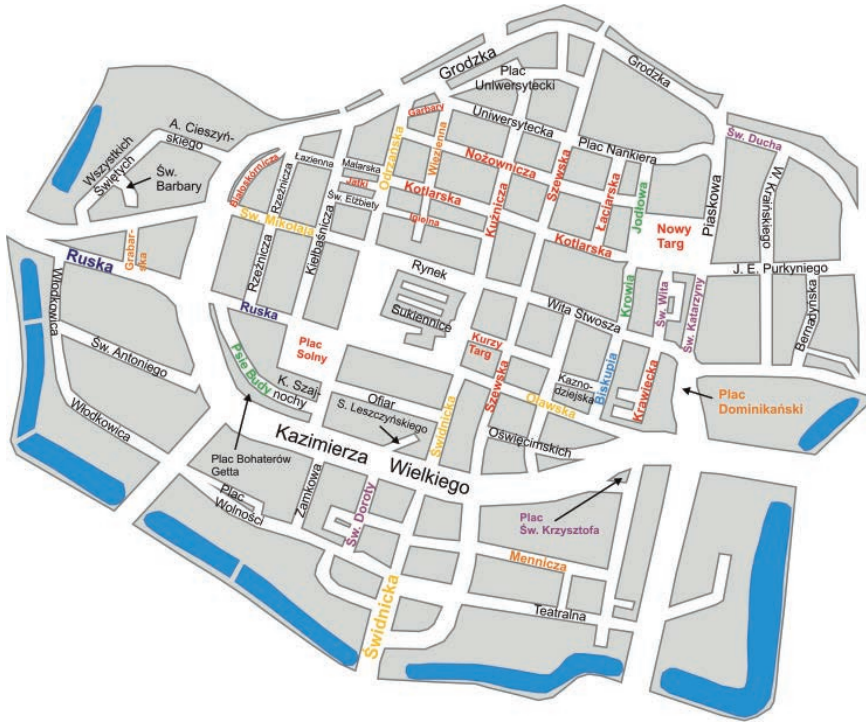
Nazwy wywodzące się od:
 kierunku wylotowego z miasta – **żółty**
 ważnego obiektu znajdującego się przy ulicy – **pomarańczowy**
 funkcjami miejsca wyrażonej najczęściej zawodami
 zamieszkujących ulicę rzemieślników
 albo rodzajem targu towarami – **czerwony**
 świętego patrona – **fioletowy**
 ważnej funkcyjnie osoby(ów) zamieszkującej ulicę – **niebieski**
 nazw przyrodniczych: zwierząt, drzew – **zielony**
 pozostałe ulice – czarny

 tereny zielone – planty

Ryc. 2. Typy nazw ulic zachowanych od średniowiecza w Poznaniu

Źródło: opracowanie S. Książek na podstawie www 4.

Nazwy wywodzące się od:
 kierunku wylotowego z miasta – **żółty**
 ważnego obiektu znajdującego się przy ulicy – **pomarańczowy**
 funkcjami miejsca wyrażonej najczęściej zawodami
 zamieszkujących ulicę rzemieślników
 albo rodzajem targu towarami – **czerwony**
 świętego patrona – **fioletowy**
 ważnej funkcjinie osoby(ób) zamieszkującej ulicę – **niebieski**
 nazw przyrodniczych: zwierząt, drzew – **zielony**
 pozostałe ulice – czarny

 tereny zielone – planty

Ryc. 3. Typy nazw ulic zachowanych od średniowiecza we Wrocławiu

Źródło: opracowanie S. Książek na podstawie planu miasta: Wrocław, Ekograf 2012.

analizy różnicującą cechą jest powierzchnia lokacyjnych miast. Dla Krakowa i Wrocławia jest ona porównywalna i przekracza 5 łanów frankońskich¹ i sześciokrotnie przewyższa powierzchnię Poznania (tab. 1). Dwa pierwsze miasta zdążyły w średniowieczu powiększyć swoje terytorium: Kraków o Okół i Wawel, a Wrocław o pas na zachodzie i południu po wybudowaniu drugiej linii murów (*Encyklopedia Krakowa 2000; Encyklopedia Wrocławia 2000*). W Poznaniu takie zmiany się nie dokonały. Wielkość miast wpłynęła też na liczbę ulic w obrębie murów. Dwukrotnie więcej ulic we Wrocławiu przy powierzchni porównywalnej z Krakowem (tab. 1) jest wynikiem nadawania we Wrocławiu nazw krótszym odcinkom ciągów ulicznych. Podstawową przyczyną jest jednak duża liczba małych bloków urbanistycznych sąsiadujących z dawną fosą wewnętrzną (obecnie obwodnica staromiejska). Podobieństwo między Krakowem i Wrocławiem widoczne jest też w proporcjach nazw ulic zachowanych od średniowiecza (tab. 2–4). W obu miastach te przetrwały nazwy dotyczą połowy wszystkich ulic, a więc znacznie więcej niż w Poznaniu. Można domniemywać, że niższy udział zachowanych nazw ulic w Poznaniu wynika z wielu zmian inwestycyjnych, jakie miały tu miejsce na

Tab. 1. Kraków, Poznań, Wrocław – w granicach miasta średniowiecznego²

Miasta	Powierzchnia miasta w ha	Liczba ulic				
		Ogółem	o nazwach średniowiecznych*			
			przetrwałych		niezachowanych	
			Razem	udział w ogóle ulic (%)	razem	udział w ogóle ulic (%)
Kraków	139	30	15	50,0	13	43,0
Poznań	21	27	10	38,5	9	37,0
Wrocław	133	60	30	50,0	24	40,0

* Uwzględniono tylko jedną nazwę.

Źródło: *Encyklopedia Krakowa 2000*, www 3, *Encyklopedia Wrocławia 2000*, tab. 2, 3, 4.

¹ Łan frankoński równa się ok. 24 ha

² Miasto w granicach murów miejskich

Tab. 2. Kraków lokacyjny – nazwy ulic

L.p.	Ulica	Nazwa istnieje od:	Pochodzenie nazwy od:	Nazwa poprzednia	Pochodzenie nazwy od:
1.	Św. Anny ^a	średniowiecza	kościół św. Anny	Żydowska	zamieszkałych tu Żydów
2.	Bracka ^a	średniowiecza	braci mniejszych Franciszkanów		
3.	Pl. Dominikański	1870	kościół i klasztor Dominikanów	Szeroka ^b	rozmiarów ulicy
4.	Św. Ducha	1890	nieistniejącego kościoła św. Ducha	.	.
5.	Floriańska ^a	średniowiecza	bramy i kościoła św. Floriana na Kleparzu	.	.
6.	Franciszkańska	po 1850	kościół Franciszkanów	Biskupia ^b , Psi Rynek	.
7.	Gołębia ^a	średniowiecza	zapewne od gołębi	Garncarska ^b	cechu garnarzy
8.	Grodzka ^a	średniowiecza	grodu (Wawelu)	Św. Jędrzeja ^b , Zamkowa ^b	zorientowania na Wawel
9.	Jagiellońska	poł. XIX	Jagiellonów	Beziemienna ^b , Przecznicza Żydowska ^a , Św. Anny ^a	dzielnicy zamieszkałej przez Żydów
10.	Św. Jana ^a	średniowiecza	kościół św. Jana	.	.
11.	Kanonicza ^a	średniowiecza	kanoników katedralnych	.	.
12.	Św. Krzyża ^a	średniowiecza	kościół św. Krzyża	Szpitalna, Świńska, Świnia	hodowanych tu świń
13.	Mały Rynek	początek XIX	ryнку pomocniczego	Wandeta ^b , Tandeta ^b , od XVIII w. rynek rzeźniczy	sprzedawanych produktów
14.	Św. Marka	koniec XIX	kościół św. Marka	– wschodni odcinek – Szrotarska, – zachodni – Rogacka	– mieszkającego tu szrotarza, – rogatego kształtu kapeluszy zakonników klasztoru św. Marka
15.	Mikołajska ^a	średniowiecza	drogi do kościoła św. Mikołaja	Rzeźnicza ^b	jatek za murami
16.	K. Olszewskiego	1950	pracowni K. Olszewskiego.	Podmurna, ale bez nazwy	przebiegu wzdłuż murów miejskich
17.	Piarska	koniec XIX	klasztoru Pijarów	Podmurna, ale bez nazwy	przebiegu wzdłuż murów miejskich
18.	Poselska	1882	.	– Zaułek Grodzki ^b , – św. Józefa ^b – Legacka i pocz. XIX – Jezuitska	.
19.	Reformacka	poł. XIX	klasztoru Reformatorów	.	.

L.p.	Ulica	Nazwa istnieje od:	Pochodzenie nazwy od:	Nazwa poprzednia	Pochodzenie nazwy od:
20.	Senacka	1815	senatu Rzeczypospolitej Krakowskiej	do XVII w. – Przecznica ^b , później św. Michała	– poprzeczne biegu do Grodzkiej, – kościoła św. Michała
21.	Sienna ^a	XV	miejsca sprzedaży siana	Zwierzęca ^b , Szkolna ^b	– pędzonych do rzeźni za murami zwierząt – szkoły Panny Marii
22.	Ślawkowska ^a	średniowiecza	drogi na Ślawków	•	•
23.	Stolarska	1542	cechu stolarzy	– Dominikańska ^b , – Św. Trójcy ^b	od klasztoru Dominikanów
24.	Pl. Szczępański	pocz. XIX	wyburzonego w tym miejscu kościoła	•	•
25.	Szczępańska ^a	średniowiecza	kościół św. Szczepana	•	•
26.	Szpitalna ^a	średniowiecza	szpitala przy kościele św. Ducha	Św. Ducha ^b	Kościół
27.	Szewska ^a	średniowiecza	cechu szewców		•
28.	Św. Tomasza	1881	kościół	różne odcinki: Szpigarska ^b , Żydowska ^b , Kącik ^b , Wąska ^b , Świńska ^b , Świdnicka, Różana, L. Solskiego	•
29.	Wiślna ^a	średniowiecza	drogi ku Wiśle	•	•
30.	Pl. Wszystkich Świętych	1838	rozebranego kościoła Wszystkich Świętych	•	•

^a – nazwy przetrwały od średniowiecza

^b – niezachowane średniowieczne nazwy ulic

Źródło: *Encyklopedia Krakowa* 2000; Supranowicz 1995; www 1.

Tab. 3. Poznań lokacyjny – nazwy ulic

Lp.	Ulica	Nazwa istnieje od:	Pochodzenie nazwy od:	Nazwa poprzednia	Pochodzenie nazwy od:
1.	Dominikańska	początek XIX	kościola Dominikanów		
2.	Franciszkańska	XIX	klasztoru. Franciskanów	Zamkowa ^b	Zamku
3.	Gołębia ^a	średniowiecza	gołębi przy farze	Zittergasse	godła domu
4.	Góra Przemysława	średniowiecza	zamku piastowskiego	Góra ^b , Góra Zamkowa ^b	Zamku
5.	Klasztorna	XVI	klasztoru Benedyktynek	Drzewna ^b	
6.	Pl. Kolegiacki	XIX	rozebranej w tym miejscu kolegiaty św. Marii Magdaleny		
7.	Kozia ^a	średniowiecza	szwytu nad oberżą	Farna ^b	poobiskiej tary
8.	Kramarska	XIX	dużej liczby kramów	Przy Bogdance ^b	rzeczki Bogdanka
9.	Ludgardy	1919	księżniczki pomorskiej, żony Przemysława II	Muzealna	muzeum
10.	Masztalarska	XIX	zlokalizowany tu tabor miejski		
11.	Mokra	XIX	mokrader za murami		
12.	Murna	1878	muru miejskiego		
13.	Paderewskiego	1945	I. Paderewskiego	Nowa, od 1838 r.	
14.	Rynkowa	1870	prowadziła od rynku na N	Zaułek Rynkowy	
15.	Sieroca	XIX	sierocińca miejskiego		
16.	Stawna	XIX	stawu za murami		
17.	Szewska ^a	średniowiecza	cechu szewców		
18.	Szkolna	1919		Psia ^b , Wrocławska Psia ^b , Panieńska	
19.	Ślusarska	XVIII	cechu ślusarzy	Mała ^b , Ciasna ^b	
20.	Świętosławska	1945		Kozia ^b , Jezulicka	
21.	Wielka ^a	średniowiecza	rangi, prowadziła na Ostrów Tumski	Tumska ^b	Tumu (katedry)
22.	Wodna ^a	średniowiecza	prowadziła do Warty		
23.	Woźna ^a	średniowiecza	mieszkał przy niej kat		
24.	Wrocławska ^a	średniowiecza	zorientowana na Wrocław		
25.	Wroniecka ^a	średniowiecza	zorientowana na Wronki		
26.	Zamkowa ^a	średniowiecza	zamku Przemysława		
27.	Żydowska ^a	średniowiecza	od lokowanych tu Żydów	Sukiennicza ^b	cechu sukienników

^a – nazwy przetwarte od średniowiecza, ^b – niezachowane średniowieczne nazwy ulic

Źródło: Łuczak 2010; Zakrzewski 1971; www 2; www 3.

przestrzeni dziejów. Były one skutkiem nie tylko klęsk żywiołowych (głównie pożarów i huraganów), ale także wojen oraz likwidacji wielu obiektów, wznoszenia na ich miejscu nowych, przesuwania ulic, przebijania nowych itp. W żadnym innym mieście zmiany lokacyjnej sieci ulic nie były tak częste jak w Poznaniu (Topolski 1988). W wypadku Wrocławia, gdzie takich zmian było mniej, w dużej mierze zachowano istniejące tu do 1945 roku stare nazwy, tłumacząc je na język polski.

W zestawionych w tab. 2–4 ulicach wyróżniono te, które zachowały średniowieczne nazwy, jak i te, którym te nazwy zmieniono w późniejszym okresie. W sumie daje to sieć ulic o średniowiecznym rodowodzie. W Poznaniu dotyczy to 75% istniejących ulic, w Krakowie 93%, a we Wrocławiu 90% badanych ulic. Można więc uznać, że najlepiej zachowaną oryginalną sieć uliczną posiada Kraków.

Na podstawie wspomnianych zestawień (tab. 2–4) można stwierdzić, że:

- wiele nazw postśredniowiecznych miało swoje wcześniejsze miana nadawane zgodnie ze średniowiecznymi regułami,
- nazwy nadawane w późniejszych okresach powstawały według przyjętych wcześniej zasad, tak że trudno przeciętnemu „czytelnikowi” miasta zorientować się w ich chronologii,
- nazwy o zabawieniu emocjonalnym i ideologicznym są w granicach Starych Miast rzadkością i pojawiają się dopiero po II wojnie światowej.

Największa różnorodność typów nazw występuje we Wrocławiu i Poznaniu (tab. 5). W Poznaniu, w przeciwieństwie do Wrocławia, poszczególne typy reprezentowane są jednak najczęściej jedynie przez pojedyncze ulice.

Charakter zachowanych nazw sugeruje swego rodzaju „specjalizację” miasta. Prawdopodobieństwo takich dociekań, ze względu na większą reprezentację zachowanych nazw, jest oczywiście większe dla Krakowa i Wrocławia. Z tab. 5 i ryc. 1–3 wynika, że najczęstszymi nazwami w Krakowie i Poznaniu są ulice „kierunkowe”. W Krakowie, poza ul. Sławkowską, wszystkie nazwy są zorientowane na obiekty znajdujące się tuż za murami: Wisłę, kościoły św. Floriana i Mikołaja, i Wawel, który jednak od XIV wieku znalazł się w granicach miasta. Podobnie jest we Wrocławiu, Tutejsze nazwy wskazują na ważne śląskie miasta: Świdnicę i Oławę, na płynącą pod murami Odrę i położony poza murami kościół św. Mikołaja. W Poznaniu ten typ reprezentują

Tab. 4. Wrocław lokacyjny – nazwy ulic

Lp.	Ulica	Nazwa istnieje od:	Pochodzenie nazwy od:	Nazwa poprzednia	Pochodzenie nazwy od:
1.	Św. Antoniego	XVIII	klasztoru Franciszkanów	Psia ^b	•
2.	Św. Barbary	początek XIX	kościół św. Barbary	Pl. Cyckowy ^b	oblego kształtu placu
3.	Bernardyńska	XV	kościół św. Bernarda	Kozia ^b	•
4.	Białokörnicza ^a	średniowiecza	cechu białokörników	•	•
5.	Biskupia ^a	średniowiecza	•	Poprzeczna ^b	położenia między ważnymi ulicami Oławską i św. Wojciecha (obecnie Wita Stwosza)
6.	Pl. Bohaterów Getta	po II wojnie światowej	dawnej dzielnicy żydowskiej	(w czasach pruskich) Żydowska	dzielnicy żydowskiej
7.	A. Cieszyńskiego	1945	prof. stomatologii zamordowanego na Wzgórzach Wuleckich we Lwowie	Wałowa ^b	pobliskich murów obronnych
8.	Pl. Dominikański ^a	średniowiecza	kościół Dominikanów	•	•
9.	Św. Doroty ^a	średniowiecza	pobliskiego kościoła św. Doroty	Szubienicza ^b	drogi skazańców na szubienię poza murami
10.	Św. Ducha ^a	średniowiecza	nieistniejącego kościoła św. Ducha	•	•
11.	Św. Elżbiety	XIX	kościół św. Elżbiety	– „kolo kościoła św. Elżbiety” ^b , – „przy cmentarzu” ^b , – „za kościołem” ^b	•
12.	Garbary ^a	średniowiecza	mieszkańcych garbarzy	Rabinów ^b	pobliskiej ul. Żydowskiej
13.	Grabarska ^a	średniowiecza	pobliskiego cmentarza	•	•
14.	Grodzka	po 1807	od zamku w miejscu obecnego Uniwersytetu	•	•
15.	Igliana ^a	średniowiecza	rzemieślników wyrabiających igły	•	•
16.	Jatki ^a	średniowiecza	pehioniej funkcji	•	•
17.	Jodłowa ^a	średniowiecza	Jodłowego lasu	•	•
18.	Św. Katarzyny ^a	średniowiecza	kościół św. Katarzyny	•	•
19.	Kazimierza Wielkiego	okresu powojennego	króla polskiego	– „między słodownikami” ^a , – „wśród młeczarzy przy młyńie” ^a , – „nad Oławą” ^a	– od słodowników, – pobliskiego młyna Siedmiu Kót, – Oławy miejskiej = fosy wewnętrznej

Lp.	Ulica	Nazwa istnieje od:	Pochodzenie nazwy od:	Nazwa poprzednia	Pochodzenie nazwy od:
20.	Kaznodziejska	XVIII	plebani kościoła św. Marii Magdaleny	Najwyższa ^b	najwyższego położenia w ówczesnym Wrocławiu
21.	Kiebaśnicza	XVI	wytwórców kiebas	– poprzeczna ul. Ruskiej, – Pańska – pln .odcinek –Młyńska	– położenia między Ruską a św. Mikołaja, – ? – istniejących młynów
22.	Kotlarska ^a	średniowiecza	cechu kotlarzy	Kramarska ^b	kramów na Nowym Targu
23.	W. Kraińskiego	po wojnie	zmarłego we Wrocławiu pisarza i pedagoga (XVIII/XIX w.)	Mennicza ^b	polbskiej mennicy
24.	Krawiecka ^a	średniowiecza	cechu krawców naprawiających odzież	.	.
25.	Krowia ^a	średniowiecza	.	.	.
26.	Pl. św. Krzysztofa ^a	średniowiecza	kościół św. Krzysztofa	.	.
27.	Kurzy Targ ^a	średniowiecza	targu drobiem	Ptasia ^b	handlu drobiem
28.	Kuźnicza ^a	średniowiecza	istniejących tu kuźni	.	.
29.	S. Leszczyńskiego	1945	króla polskiego	Królewska	stajni miejskich
30.	Łaciarska ^a	średniowiecza	szewców – łańcuchy	.	.
31.	Łazienna	XVI	łaźni miejskiej	.	.
32.	Malarska	XVIII	.	.	.
33.	Mennicza ^a	średniowiecza	mennicy	Groszowa ^b	Mennicy
34.	Św. Mikołaja ^a	średniowiecza	kościół św. Mikołaja, za murami	.	.
35.	Pl. Nankiera	okresu powojennego	biskupa Nankiera (XIII/XIV w.)	Rycerska ^b	siedzib rodów śląskich
36.	Nowy Targ ^a	średniowiecza	kramów	.	.
37.	Nożownicza ^a	średniowiecza	wytwórców noży kling	.	.
38.	Odrzańska ^a	średniowiecza	orientacji ku Odrze	.	.
39.	Ofiar Oświęcimskich	okresu powojennego	.	Pańska ^b	mieszkających tu bogatych kupców
40.	Oławska ^a	średniowiecza	kierunku ku rzece miastu Oława	.	.
41.	Piaskowa	XVIII	kierunku na Wyspę Piaskową	.	.
42.	Psie Budy ^a	średniowiecza	.	.	.
43.	J.E. Purkyńskiego	okresu powojennego	mieszkającego tu w XIX w. prof. Uniwersytetu (1787-1869)	– Wielka ^b , – Szeroka ^b	Rozmiarów

Lp.	Ulica	Nazwa istnieje od:	Pochodzenie nazwy od:	Nazwa poprzednia	Pochodzenie nazwy od:
44.	Ruska ^a	średniowiecza	kupców z Rusi [Kijowskiej]	•	•
45.	Rzeźnicza	XVI	rzeźni miejskiej	Bednarska ^b	cechu bednarzy
46.	Pl. Solny ^a	średniowiecza	handlu solą z Halicza	•	•
47.	Wita Stwosza	okresu powojennego	W. Stwosza	Złotników ^b i św. Wojciecha ^b	cechu złotników i kierunku na kościół św. Wojciecha
48.	Sukiennice	XIX	średniowiecznych kramów suknienniczych	•	•
49.	K. Szajnoch	okresu powojennego	lwowskiego historyka i pisarza (XIX w.)	Targ Kofski ^b	targu kofskiego
50.	Szewska ^a	średniowiecza	cechu szewców	•	•
51.	Świdnicka ^a	średniowiecza	kierunku ku Świdnicy	•	•
52.	Teatralna	1945	pobliskiego teatru miejskiego, obecnie Opery	Zwingerstrasse	położenia między murami miejskimi
53.	Uniwersytecka	1955	uniwersytetu	– Żydowska ^b , – Urszulanek	– mieszkalnych tu Żydów, – klasztoru sióstr przy tej ulicy
54.	Pl. Uniwersytecki	XIX	uniwersytetu	– Wróbla Górka ^b	•
55.	Wiązienna ^a	średniowiecza	wieżenia przy tej ulicy	•	•
56.	Św. Wita ^a	średniowiecza	nieistniejącej kaplicy św. Wita	•	•
57.	Włodkowica	okresu powojennego	Pawła Włodkowica (XIV/XV w.)	Wałowa	przebiegu po wewnętrznej stronie drugiej linii murów
58.	Pl. Wolności	okresu powojennego	•	Wałowa	jw.
59.	Wszystkich Świętych	okresu powojennego	pobliskiego szpitala Wszystkich Świętych	Przy kościele św. Barbary	kościół św. Barbary
60.	Zamkowa	początek XIX	pałacu przy K. Wielkiego	•	•
61.	Złote Koło	XVIII	gospody „Pod Złotym Kołem”	Podwałe nad Oławą przy Siedmiu Kołach ^b	wewnętrznych murów miejskich i fosy zasilanej Oławą

^a – nazwy przetrwałe od średniowiecza, ^b – niezachowane średniowieczne nazwy ulic
 Źródło: *Encyklopedia Wrocławia* 2000; Antkowiak 1970.

Tab. 5. Ulice Krakowa, Poznania i Wrocławia według zachowanych średniowiecznych nazw

Nazwy wg typu semantycznego	Zachowane nazwy ulic wg typów					
	Krakowa		Poznania		Wrocławia	
	Ogółem ulic	Udział ulic średniowiecznych w % (15=100)	Ogółem ulic	Udział ulic średniowiecznych w % (10=100)	Ogółem ulic	Udział ulic średniowiecznych w % (30=100)
1.	5	33,5	3	30,0	4	13,0
2.	3	20,0	1	10,0	4	13,0
3.	2	13,5	1	10,0	13	42,0
4.	3	20,0	-	-	5	16,0
5.	1	6,5	1	10,0	1	3,0
6.	-	-	1	-	-	-
7.	-	-	1	10,0	1	3,0
8.	1	6,5	2	20,0	3	10,0
razem	15	100,0	10	100,0	31	100,0

Źródło: obliczenia na podstawie tab. 2, 3, 4.

ulice wskazujące na dalej położone miasta: Wrocław i Wronki, oraz na płynącą tuż za murami Wartę. We Wrocławiu, mimo porównywalnej liczby ulic, nazw tego typu jest względnie mniej. Natomiast wyraźnie dominującym typem nazw we Wrocławiu są te związane z funkcją miejsca. W żadnym z pozostałych miast dominacja jednego typu nie jest tak widoczna. Mamy tu więc ulice świadczące o różnych funkcjonujących tu cechach, jak i miejscach przeznaczonych na zróżnicowane asortymentowo targi. Można więc określić średniowieczny Wrocław jako miejsce produkcyjne i handlowe. Na ryc. 3 widoczna jest wyraźna koncentracja ulic o funkcjach produkcyjnych na północ od Rynku. Koncentracja byłaby jeszcze większa po dodaniu ul. Kiełbaśniczej i Rzeźniczej, którym nazwy nadano dopiero w XVI wieku i Malarskiej – pochodzącej z XVIII wieku. Na drugim miejscu występują we Wrocławiu ulice związane z kultem świętych, ale w przeciwieństwie do podobnych ulic kierunkowych, te genetycznie pochodzą od patrona kościoła lub klasztoru usytuowanego przy ulicy. Dla kogoś, kto nie zna historii rozwoju miasta, nazwy te mogą być jednak nieczytelne. Pozostałe

typy występują pojedynczo. Najrzadsze są nazwy wywodzące się od miejscowych cech ulicy i obcych mieszkańców osiadłych w mieście.

Z przytoczonych danych trudno określić, poza funkcją produkcyjną i handlową Wrocławia, jakąś wyraźną specyfikę miast. Wynikać to może z nie trwałości nazw średniowiecznych, zmian, jakie miały miejsce w sieci ulicznej, a także z nie zawsze dokładnej polonizacji nazw niemieckich oraz z uniwersalności stosowanych wówczas oznaczeń. Na podstawie rubryk w tab. 2 i 3 dotyczących poprzednich nazw można wywnioskować, że zanikły przede wszystkim nazwy, które określały dokładnie usytuowanie ulicy, np. „przy Bogdance” w Poznaniu, „przy kościele św. Elżbiety” we Wrocławiu, „podmurna” w Krakowie. Inne zmiany są wyrazem zmian funkcji, „przebranzowienia” się ulic, czasami ich nobilitacji, np. Kramarska na Kotlarską, czy „Plac Cyckowy” na „Św. Barbary” we Wrocławiu, „Tandeta” na „Mały Rynek” w Krakowie. Zmiany mogły też wynikać z likwidacji obiektów, które desygnowały nazwę, np. zamku w Poznaniu (dawniej Zamkowa, obecnie Franciszkańska), młynów we Wrocławiu (dawniej Młyńska, obecna Kiełbaśnicza,) hodowanych świń w Krakowie (Świńska, obecnie św. Krzyża).

Wszystkie zmiany, jakie miały miejsce w okresie po średniowieczu, były jednak silnie związane z charakterem miejsca i świadczyły o procesach zachodzących w mieście na przestrzeni lat. Ich wspólną cechą było również zachowanie stosowanej dotąd przymiotnikowej formy ich nazwy.

Zupełnie inny charakter mają nazwy ulic wprowadzone po II wojnie światowej. Na szczęście są to pojedyncze przykłady nazw ulic w Poznaniu i Krakowie, niestety częstsze we Wrocławiu. Niefortunność tych nazw polega na wprowadzeniu w organizm średniowiecznego miasta nazw stosowanych dopiero od XIX wieku, a więc takich, które niosą pewną treść ideologiczną albo upamiętniają ważne osoby. W Krakowie należy do nich ul. Karola Olszewskiego nadana drodze pod murem miejskim w 1950 roku; w Poznaniu ul. Ignacego Paderewskiego nadana w 1945 roku dawnej ul. Nowej. We Wrocławiu należy do tego typu aż 12 ulic, tj. 1/5 wszystkich ulic Starego Miasta. Są to:

- pl. Bohaterów Getta, dawna Żydowska,
- ul. Antoniego Cieszyńskiego, dawna Wałowa,
- ul. Kazimierza Wielkiego, dawna na różnych odcinkach „wśród mleczarzy”, „przy młynie”, „nad Oławą”,

- ul. Wincentego Kraińskiego, dawna Mennicza,
- ul. Stanisława Leszczyńskiego, dawna Królewska,
- pl. Biskupa Nankera, dawna Rycerska,
- ul. Ofiar Oświęcimskich, dawna Pańska,
- ul. J.E. Purkyniego, dawna Wielka albo Szeroka,
- ul. Wita Stwosza, dawna św. Wojciecha,
- ul. Karola Szajnochy, dawna Targ Koński,
- ul. Pawła Włodkowica, dawna Wałowa,
- Pl. Wolności, dawniej ciąg dalszy Wałowej.

Należy przypuszczać, że przyczyną tak licznych „naleciałości” jest niefrasobliwość decydentów w powojennym Wrocławiu i nonszalancja w stosunku do niemieckiej tradycji miasta. „Odczytywanie” takiego miasta można porównać do czytania książki z powyrywaniem stronicami.

Wnioski

Mimo wszystko należy stwierdzić, że wszystkie badane miasta miały szczęście do gremiów decydujących o nazwach i tych wyrwanych stron nie jest na tyle dużo, żeby nie można było na podstawie nazw ulic wnioskować o:

- metryce miasta,
- dawnych funkcjach,
- sąsiedztwie geograficznym innych miast,
- ważnych obiektach istniejących niegdyś (nie zawsze zachowanych),
- hierarchii wyznawanych wartości,
- stratyfikacji społecznej dawnych mieszkańców,
- infrastrukturze miasta,
- poczuciu humoru jego mieszkańców.

Oczywiście odczytywanie tych wszystkich informacji wymaga czytelnika, który nie jest analfabetą.

Wszystkich tych cech można teoretycznie doszukiwać się w każdym mieście o średniowiecznej metryce, niestety w wielu miastach, szczególnie mniejszych i głównie na zachodzie Polski ciągłość semantyczna jest przerwana, a nazewnictwo nie pełni funkcji informacyjnej, a raczej dezinformacyjną.

A przecież nazwy ulic powinny być zapisanym w strukturze miasta znakiem komunikacji między kolejnymi pokoleniami jego mieszkańców.

Literatura

- Antkowiak Z., 1970, *Ulice i place Wrocławia*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Encyklopedia Krakowa*, 2000, PWN, Kraków.
- Encyklopedia Wrocławia*, 2000, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
- Handke K., 1970, *Semantyczne i strukturalne nazwy ulic Warszawy*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Łuczak J.Y., 2010, *Spacerownik Poznański*, Agora, Warszawa.
- Miszewska B., 2004, *Nazwy ulic – signum temporis*, [w:] E. Orłowska (red.), *Kulturowy aspekt badań geograficznych: studia teoretyczne i regionalne*, 4, PTG i Instytut Geografii i Rozwoju Regionu, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Miszewska B., 2005, *Nazwy ulic w rozwoju przestrzennym miasta*, *Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, 18, 401–409.
- Siciński B., 2000, *Nazewnictwo ulic w polskim obyczaju językowym*, [w:] B. Jancewicz, L. Smółka (red.), *Nazwy ulic Wrocławia*, Towarzystwo Miłośników Wrocławia, Wrocław.
- Supranowicz E., 1995, *Nazwy ulic w Krakowie*, IJP PAN, Kraków.
- Topolski J. (red.), 1988, *Dzieje Poznania*, PWN, Warszawa – Poznań.
- Zakrzewski Z., 1971, *Nazwy osobowe i historyczne ulic Poznania*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

Strony internetowe

- www 1, <http://www.starykrakow.com.pl/dawne-ulice/ulice.htm> (dostęp: 30.06.2015).
- www 2, http://pl.wikisource.org/wiki/Nazwy_ulic_Poznaniu/Katalog_ulic_Poznania (dostęp: 30.06.2015).
- www 3, <http://www.poznanczyk.www/mapy.html> (dostęp: 30.06.2015).
- www 4, http://pl.wikipedia.org/wiki/Stare_Miasto_w_Poznaniu#mediaviewer/Plik:Stare_Miasto_w_Poznaniu.png (dostęp: 30.06.2015).

Informative function of preserved medieval street names in Kraków, Poznań and Wrocław

Summary

Streets are important elements defining the identity of a city. The article explores urban history and describes the nature of its economic and social character based on the street names preserved from the Middle Ages. The analysis includes the following Polish cities (within their location borders) of similar origins and ranking: Kraków, Poznań and Wrocław. The article emphasizes the importance of preserving old street names and the danger of introducing new names which are influenced by emotional or ideological factors.

Keywords: urban geography, geography of culture, city, semantics of street names

Barbara Miszewska

Wyższa Szkoła Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu

ul. Krakowska 56–62

50–425 Wrocław

barbara.lubicz-miszewska@uni.wroc.pl